

evropský
sociální
fond v ČR

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

13. Meziválečná poezie a próza

Dobové pozadí

V meziválečné literatuře, tj. v období 1918-1939 se začaly formovat avantgardní umělecké směry, které ovlivnily poezii, prózu i drama. Hlavní básnickou metodou je volné řazení představ.

Z uměleckých směrů ovlivnily poválečné umění:

- ▶ **Futurismus** – jeho zakladatelem je italský básník F.T. Marinetti. Název má od lat. futurus = budoucí, má být uměním rychle se valícího moderního života. Jádrem poezie jsou „osvobozená slova“, tj. slova nevázaná větou stavbou, svou nenadálostí a neočekávaností mají ve čtenáři vzbuzovat dojem rychlosti (rychlost moderních dopravních prostředků a telegrafického dorozumívání), ruchu a hřmotu, mají působit i vizuálně (řazení do přehledných diagramů).
- ▶ **Kubismus** – z lat. cubus = krychle, vznikl ve Francii pod vlivem španělského malíře Pabla Picassa, vytváří obrazy jako barevné a tvarové náznaky, jako rozklad a volný sklad skutečnosti. Jednotlivé části skutečnosti jako by byly zachyceny z různých úhlů pohledu. V literatuře, hlavně poezii, je kubismus spojen s tzv. mnohotematičností (polytematičností), s uplatněním volně plynoucích, asociativně spojených, často významově velmi vzdálených či dokonce zcela protikladných představ. Kubismus využívá i možnosti výtvarného uspořádání textu (Apollinairovy Kaligramy).
- ▶ **Dadaismus** – z franc. dada = dětská hračka, vznikl za 1. světové války (1916) ve Švýcarsku jako umělecký protest. Dadaisté chtěli radikálně převrátit naruby vše, co bylo do té doby považováno za nedotknutelné. Absurditě soudobého světa se pokusili čelit provokujícím smíchem z nesmyslu. Zakladatel směru Tristan Tzara popisuje vznik dadaistické básně jako rozstříhání textu novinového článku na jednotlivá slova a jejich náhodné vytahování z klobouku a skládání v tom pořadí, jak byly vytaženy.
- ▶ **Surrealismus** – (= nadrealismus), vznikl ve Francii jako opozice vůči umění podřízenému tradici a konvencím. Jeho představitelé čerpali z psychoanalytického učení Sigmunda Freuda [frojda] a snažili se najít zdroj umělecké tvorby v lidském podvědomí, kde převládá podle rakouského lékaře sexuální pud. Ve svých básních se pokoušeli zaznamenat proud nahodilých pocitů, představ, snů a halucinací – bez kontroly rozumovou logikou. Pracovali s tzv. automatickým textem = zaznamenání proudu představ, jež se vytvářejí v lidském vědomí, ale hlavně podvědomí (nevědomí). Nejslavnějším surrealistickým výtvarným umělcem byl malíř **Salvador Dalí**.

Poezie

Guillaume Apollinaire [gijom apolinér]

byl propagátorem moderních uměleckých tendencí (kubismus, futurismus). Jeho díla jsou mnohotematická. Podnítil uvolnění fantazie, hru se slovy, větami, využívá bohatě principu asociace (volného řazení představ).

Alkoholy

je sbírka, ze které pochází slavná báseň *Pásmo* – proto také v literatuře hovoříme o apollinairovském pásmu. Jedná se o volný proud pocitů, dojmů, nálad a vzpomínek vyjadřující mnohotvárnost života. Smyslem není podat obraz vnějšího světa, ale vyslovit svůj vlastní pocit. Aby nebyl rušen proud moderní básně, uvolnila se grafická podoba verše a byla zrušena interpunkce.

Kaligramy

je sbírka poezie, kde obsah básně je vyjádřen grafickou podobou. Kaligram je tedy báseň-obraz (báseň uspořádaná do výtvarného obrazce).

Christian Morgenstern [morgnštern]

je autorem poezie, která předjímala poetiku tzv. moderních básnických směrů – dadaismu, surrealismu, expresionismu i poetismu, a to ještě před jejich nástupem (před 1. světovou válkou).

Šibeniční písně

Sbírka mj. obsahuje slovní hříčky, vizuální grafické básně (*Noční rybí zpěv*), básně připomínající tvar označovaného předmětu (*Trychtýře*), básně tzv. abstraktní poezie vytvářené zvukově originálními shluky hlásek, popřípadě slabik (*Košilela* nebo *Velké lalulá*).

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vladimír Majakovskij

byl spoluzakladatelem ruského futurismu. Vytváří kontrastní obrazy velkoměsta, motivy sociální nespravedlnosti, buřičství.

150 000 000 a Vladimír Iljič Lenin

jsou agitačně zaměřené poémy, ve kterých zachytil atmosféru revoluce. Majakovského verše byly určeny k recitaci pod širým nebem, širokému publiku, proto bývají úderné, mají podobu výkřiků, zvolání, hesel.

Flétna – páteř (= poéma)

je vzrušeným vyznáním lásky lyrického hrdiny k ženě. Je to hymnus na lásku jako nejmocnější cit.

Velemír Chlebnikov

byl velice originálním experimentátorem. Vytvářel nová slova bez jakéhokoliv pojmového významu (např. *bobeóbi, gzi – gzi – gzeo*). Tvořil teorii o vytvoření jednotného světového jazyka, hledal zvukový prazáklad jazyků, srozumitelný kdekoli na zemi. Je tvůrcem tzv. zaumného jazyka (za um = za rozum, tj. mimo rozumové chápání).

Válka v myší pasti

je poéma o absurditě války, autor se stylizuje do role proroka, sní o světovém bratrství lidí.

André Breton

stál u zrodu surrealismu, sepsal *Manifest surrealismu*.

Magnetická pole

je próza, která je jako první kniha na světě napsána technikou psychického automatismu (tedy metodou bezděčně se tvořících obrazů v podvědomí).

Georg Trakl

je představitelem expresionismu (= avantgardní směr počátku 20. století, v jehož centru pozornosti jsou citové stavy a projevy lidské psychiky. Je výrazem trpící duše, stísněné děsem a hrůzami, jež přináší násilí. Expresionistická poezie je plná zoufalství, prázdnoty a bolesti. Expresionismus byl především projevem německé kulturní oblasti).

Šebestián ve snu

nabízí prolnutí motivů skutečnosti s přízračnými sny a halucinacemi.

U nás se pro početnou skupinu básníků, prozaiků a dramatiků, kteří se hlásili k programu moderních uměleckých směrů, užívá termínu meziválečná avantgarda.

Stanislav Kostka Neumann (viz kapitola 11. Literární moderna 90. let 19. století – Studijní texty)

Fráňa Šrámek (viz kapitola 11. Literární moderna 90. let 19. století – Studijní texty)

Jan Zahradníček

byl jednoznačně čelní představitel katolického proudu v literatuře (vedle Jaroslava Durycha, Jakuba Demla, Jana Čepa a dalších). Spisovatelé katolického okruhu většinou vstupovali do literatury v meziválečném období. Jejich tvorba byla však po roce 1948 násilně přerušena (dlouholetá vězení, publikační zákazy).

Zahradníček si po celou svou uměleckou tvorbu udržel neochvějnou katolickou víru, jíž jsou prodchnuty veškeré jeho verše. Navzdory veškerému utrpení (handicap po úrazu z dětství: poškození páteře a deformace hrudníku, 13 let ve věznicích na Mírově, smrt dvou dcer otrávených jedovatými houbami) píše poezii hluboce humanistickou, kterou jednoznačně prostupuje jediná jistota mimo čas i prostor: Bůh. Např. sbírky *Pokušení smrtí*, *Jeřáby*, *La Saletta* nebo *Rouška Veroníčina*

Proletářská literatura je levicově orientovaná literatura z počátku dvacátých let 20. století, která jistým způsobem zastínila civilistickou a vitalistickou poezii. Podhoubím pro zrod proletářské kultury se stalo sdružení avantgardních umělců **Devětsil**. Později se Devětsil stal platformou pro vznik svébytného českého básnického směru poetismu.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Hlavní rysy proletářské literatury jsou: umění musí být především třídní a proletářské, musí směřovat k pádu nespravedlivého řádu; do popředí staví princip kolektivismu. Základní teoretické stati (manifesty) jsou *Proletářské umění* od J. Wolker a *O proletářské poezii* od S. K. Neumanna.

Třebaže celým dílem nebo částí své tvorby někteří spisovatelé patřili k proletářské kultuře (Jindřich Hořejší, Stanislav Kostka Neumann, Jaroslav Seifert, Josef Hora, ale i Vladislav Vančura, Marie Majerová a Ivan Olbracht), největším jejím představitelem zůstává Jiří Wolker.

Jiří Wolker (1900–1924)

během studií těžce onemocněl tuberkulózou a ve věku 24 let zemřel. Již záhy po smrti se stal symbolem a opěvovaným národním básníkem.

Host do domu

Verše z této sbírky představují jinošský typ lyriky. Cítíme z nich jakousi přirozenou pokornou lásku, a to nejen k lidem, ale k přírodě i zcela všedním věcem (např. básně *Poštovní schránka* nebo *Věci*).

Svatý kopeček

je rozměrná báseň využívající metody volného přiřazování motivů (vliv apollinairovského pásma).

Těžká hodina

se stala nejznámější sbírkou proletářské poezie vůbec. Wolker si je již vědom všech protikladů kolem, a proto opouští svou dosavadní idyličnost (viz *Host do domu*), která je vystřídána odhodláním změnit svět a život k lepšímu. Wolkerovy verše v *Těžké hodině* jsou sociálními baladami. Wolker ve svých verších revoltoval a bouřil.

V *Baladě o nenarozeném dítěti* se mladí lidé rozhodnou pro potrat, protože nemají dostatek peněz, aby uživilí dítě.

V *Baladě o snu* se milencům, Janovi a Marii, zdá sen. Ona sní o muži, on o spravedlivé společnosti, která se nedělí na bohaté a chudé. Je třeba zabít sen, což znamená uskutečnit ho.

V *baladě U rentgenu* se podle pohádkového principu trojedinosti ptá nemocný třikrát doktora na své zdraví. Nejprve lékař pacientovi sdělí, že umře, protože má nemocné plíce (dře na boháče v nelidských podmínkách). Pacient se s odpovědí nespokojí a chce, aby lékař prosvítil tělo hlouběji. Zjišťujeme tak, že pacient má nemocné srdce, protože nikdy nemiloval. Ptá se však i do třetice. Nejhlouběji lékař spatřuje třídní nenávisť, kterou nemocný trpí. Sužuje ho nespravedlnost v dělení společnosti podle majetku. Nemoc je tak vygradována do silné obžaloby sociální nespravedlnosti.

V *Baladě z nemocnice* je hrdinou pacient, který touží po lůžku na slunci, u okna. Tam ale leží jiný, na smrt nemocný pacient. Ošetřující lékař hrdinovi slíbí, že až spolupacient zemře, dostane lůžko u okna. Hrdina se však nemůže dočkat, tak spolupacienta uškrtní. Místo na lůžku u okna dostane, ale slunce se nedočká, protože to se objeví až na třetí den a do té doby, kdy je zamračeno, náš hrdina umírá.

Pohádka o listonošovi, O kominíkovi nebo O milionáři, který ukradl slunce

jsou příklady Wolkerových pohádek, jež mají většinou sociální aspekty a svým obsahem je můžeme směle řadit k tzv. moderním pohádkám. Jejich hrdiny jsou prostí současníci (listonoš, kominík, děti).

Poetismus je směr v moderní literatuře dvacátých let 20. století, který se rozvíjel výhradně v českém prostředí. U jeho kolébky stáli Karel Teige [tajge] a Vítězslav Nezval. Poetismus je spojen (stejně jako proletářské umění) s Devětsílem, jenž předchodí proletářskou orientaci opustil a již roku 1924 byl plně zaujat poetistickou tvorbou. Poetismus není jen záležitostí literární, ale týká se i divadla, výtvarného umění a písňové tvorby. Je to „umění života, je uměním žít a užívat“. Poetismus se nechal zlákat technickým pokrokem, velkoměstem, kouzlem exotiky, cestováním, stejně tak hledal inspiraci v cirkusovém prostředí, na pouťových zábavách, ve filmové grotesce atd. Velkou roli hrají asociace, tedy nekontrolovaná posloupnost volných myšlenek. Poetismus chce být apolitickým = nevidí v poezii politický prostředek, to obstarávají publicisté.

Surrealismus se do českého prostředí dostal na počátku 30. let. Jednalo se o jakési vyústění poetismu v surrealismus. Literární vývoj proto můžeme zjednodušeně naznačit takto: Proletářská literatura → Poetismus → Surrealismus.

Vítězslav Nezval (1900-1958)

je legendou českého písemnictví, vůdčí osobností avantgardních tendencí v české literatuře.

Pantomima

je sbírka reprezentující poetistickou fázi Nezvalovy tvorby. Úvodní oddíl sbírky tvoří drobné čtyřveršové básně *Abecedy*. Grafické tvary jednotlivých písmen dávají podnět k poetické hře asociací (*A nazváno bud'*

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

prostou chatrčí ... = přirovnání tvaru písmene A ke střeše ..., **C** = měsíc, **P** = tabulka na rozcestí, **Y** = prak atd.).

Edison

je pětidílná polytematická skladba, nezvalovská varianta žánru pásma. Je vyjádřením básnickovy víry v pokrok civilizace a víry v sílu lidské myšlenky. Básník, který je na pokraji sebevraždy, je stržen výsledky lidské práce (spatří v novinách podobiznu Edisona), a proto píše báseň o jednom z největších vynálezců své doby. Báseň vyznívá jako oslava tvůrčí práce a tvůrčího člověka.

Žena v množném čísle

je čítankovým příkladem surrealismu. Např. v básni *Košile* sehrává důležitou roli fantazie, kdy chodec při putování nočními ulicemi Paříže spatří obalené stromy (proti škůdcům) v Luxemburské zahradě a motiv bílých obvazů otevírá celou sérii asociativně navazujících, avšak zároveň zcela samostatných obrazů, vizí, snů, se zřetelně erotickým kontextem („*Jak je krásný zvyk zahradníků chránit ovoce na stromech v malých sáčcích // Jako vy přikrýváte nahá řadra košill*“). Každé přirovnání v následující dlouhé řadě vyvolává znovu a znovu další a připravuje čtenáři dobrodružství luštění hádanky a fantazijního dotváření, domýšlení souvislostí. Významová spojení, obvykle zcela odporující zákonitostem logiky, mohou teprve díky čtenářově spoluúčasti získat neopakovatelně osobitý rozměr krásy.

52 hořkých balad věčného studenta Roberta Davida

je sbírka villonských balad, které (ač vznikly v surrealistické tvůrčí etapě) jsou výsledkem Nezvalovy rýmované tvorby. Ortodoxním pravidlem surrealismu bylo potírání všech zákonitostí verše. Jenže právě „zákon“ o odmítání rýmu v poezii Nezvalovi způsoboval věčnou trýzeň – jakmile si totiž básník sedl k psacímu stolu, draly se do jeho básní automaticky rýmy a nechtěly se dát vyhnat. Šlo to tak daleko, že své rýmované verše Nezval přepisoval a zbavoval rýmů. A tak z klasických veršů schovávaných do šuplíku vznikla tato anonymně vydaná sbírka balad.

Matka naděje

je sbírka motivovaná úzkostí o matčin život, avšak v atmosféře doby okupace nabyla obecnějšího rozměru.

Manon Lescaut

je divadelní hra napsaná podle románu A. Prévosta z 18. st.

Stalin nebo Zpěv míru

jsou sbírky z doby po r. 1948, kdy uměleckou a i lidskou tragédií Nezvala bylo bezvýhradné přitakání komunistickému totalitnímu systému, které ve svém důsledku vedlo k degradaci poezie na politické pamflety.

Próza

Většinu spisovatelů meziválečného období, tj. 1918-1939, lze zařadit do dvou základních kategorií:

- ▶ proud realistický – patří sem spisovatelé, kteří dodržovali tradiční umělecké schéma klasického románu. Základem je dějová linie odehrávající se v logické časové posloupnosti. Např. Hemingway, Fitzgerald.
- ▶ experimentální či moderní próza – základními rysy jsou „bourání“ dějové linie, prolínání mnoha časových i významových rovin, složitá symbolika, experimentování s jazykem (např. Proust, Kafka, Joyce).

Obecně hovoříme o nástupu MODERNÍ literatury, která se vyznačuje například těmito atributy:

- ubývá dějovosti (tolik příznačné pro klasický román 19. století)
- proměny ve vnímání času (časová posloupnost je druhořadá)
- nejde o zobrazení vnější reality, je to konfrontace vnitřního světa s okolím
- objevují se prvky absurdity
- využívá se tzv. podtext = autor mnohé zamlčuje a nechává čtenáře domýšlet a hodnotit

Marcel Proust [marsel průst]

Francouzský prozaik, který výrazně ovlivnil vývoj moderní světové prózy.

Hledání ztraceného času

Tento rozsáhlý román je hodnocen jako nejúplnější obraz mravů ve Francii po *Lidské komedii* Balzaca. Avšak s jedním podstatným rozdílem: zatímco Balzac přináší pohled „shora“, je *Hledání ztraceného času*

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

podrobnou encyklopedií lidského nitra. Vypravěč v 1. osobě rekonstruuje své prožitky, vzpomínky a pocity, ale i vyslechnuté příběhy z prostředí vysoké pařížské společnosti od poč. 20. století do 1. světové války.

James Joyce [džejms džojs]

Irský spisovatel píšící anglicky, představitel moderní experimentující prózy. Jestliže byla v některém literárním díle provedena dokonalá destrukce tradičního románu, stalo se tak v knize

Odysseus

Tento román představuje krajní mez experimentování. Poprvé vyšel v Paříži v r. 1922 a stal se literární událostí přesto, že byl na základě obvinění z pornografie až do roku 1933 ve všech anglicky mluvících zemích zakázán. Román zachycuje jeden jediný den bezvýznamného irského žurnalisty židovského původu Leopolda Blooma [blúma], obyčejnou pouť Dublinem, při které vykonává své pravidelné obchůzky. Do jednoho dne jsou soustředěny bohatství, filozofie a smysl lidské existence. Každá z kapitol je tematicky vztažena k některé z epizod Homérový *Odyssey*. Putování Blooma je vlastně paralelou mytologické pouti Odyssea z Tróje na rodnou Ithaku. To, co Odysseus prožívá v průběhu 10 let, zažívá (samozřejmě ve svém vědomí a podvědomí) během jednoho dne Bloom.

Franz Kafka (1883-1924)

Pražský německý prozaik židovského původu. Podobně jako další spisovatelé pražské německé literatury, například Franz Werfel nebo Max Brod, zachytil ve svém díle intenzivně prožívaný pocit osobní izolovanosti a odcizení. Psychika Kafky byla usměrňována (spíše ubíjena) otcem – proto ta ztráta sebevědomí, uzavírání se do vlastního světa, permanentní pocit viny (celé okolí jako by mu bylo těsné). Kafkovo dílo je fantaskní a absurdní – dějí se zde věci odporující logice všedního života, nejnepřijatelnější situace jsou zde prezentovány jako samozřejmosti. Vládne tu spíše logika snu.

Proces

je nedokončený román. V den svých třicátých narozenin se Josef K., drobný bankovní úředník, probudí a ke svému překvapení zjistí, že dva neznámí muži vnikli do jeho bytu, aby jej zatklí, protože je obžalován pro neznámé provinění před záhadným soudem. Začíná proces. Podivné vyšetřování se koná na zaprášené půdě odlehlého činžáku. Josef K. zpočátku považuje žalobu za nesmyslnou, cítí se nevinný a snaží se zlehčovat svůj případ. Proces, který začal tak málo vážně, zabírá stále více času a energie Josefa K. Znejistělý a bezbranný, vinen snad jen tím, že existuje, nakonec bez odporu přijímá ortel smrti. Rok po svém zahájení končí proces popravou obžalovaného, který umírá v opuštěném lomu za městem „jako pes“ („Ale ruce jednoho z pánů sevřely K. hrdlo a druhý mu vrazil nůž do srdce a dvakrát jej tam obrátil...“).

Za života Franze Kafky bylo vydáno jen několik povídek, to nejpodstatnější vyšlo až po smrti spisovatele. Zasloužil se o to Kafkův přítel Max Brod. Protože některé kapitoly knih jsou nedokončené, musel Brod v několika případech sám zasáhnout (např. *Proces*).

Proměna

je asi autorova nejznámější povídka. Jednoho rána se obchodník Řehoř Samsa probouzí přeměněn v odporný hmyz. Celá povídka je vlastně dokumentem proměňujícího se vztahu mezi Řehořem a jeho rodinou – počátkem je šok, poté následují depresivní stavy a výsledkem je narůstající brutalita. Kafkův svět je světem odcizování člověka. Stejně jako Řehoř v *Proměně*, tak i Josef K. v *Procesu* se provinili: připustili zmechanizování svého života.

Zámek

je noetický román (noetika = věda o možnostech lidského poznání), který popisuje marnou snahu zeměměřiče K. dostat se do zámku, překonat labyrint byrokratických překážek.

- Podstatným rysem české meziválečné literatury byla umělecká svoboda. Na počátku 20. století ještě pokračují ve své tvorbě realisté, ale nový vývojový proud představuje próza, která se nespokojila s pouhým obrazem skutečnosti, próza, která odmítá svět jen napodobovat.
- Vypravěč už nevystupuje v roli objektivního kronikáře, ale zaujímá postoj k jednání postav, vypravovaný děj zároveň prožívá.
- Autoři zbavují čtenáře iluze, že příběhy krásné literatury jsou skutečností samou. Zato mu poskytují nové možnosti k tvořivé spoluúčasti.

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vladislav Vančura (1891-1942)

Jeden z největších českých spisovatelů, jehož dílo je díky nevšednímu slohu řazeno do kategorie imaginativní prózy. Za heydrichiády byl zastřelen.

Vančurův slovník je výrazný. V jeho textech se často setkáváme se slovy z 19. století, či ještě více z prózy humanistické. Neočekávané kombinace archaismů a výrazů knižních s jadrnými výrazy a obraty z lidového jazyka vytváří překvapivý účinek. Experimentuje i ve větné stavbě – užívá složité větné konstrukce humanistické češtiny.

Pekař Jan Marhoul

je bezelstný a prostý člověk, který umí vše, jen ne obchodovat. Dává zboží na dluh a dokonce půjčuje peníze. Jeho dobroty je logicky zneužíváno, a tak, zcela zadlužen, je vyhnán z vlastního majetku, aby nakonec skončil jako dělník v pekárně, jež mu kdysi patřila.

Rozmarné léto

je humoristická novela, v níž je idyla lázeňského městečka narušena příjezdem potulného kouzelníka Arnoštka a především jeho krásné asistentky Anny. Právě ona poblázní tři stárnoucí muže, dosud přátele, nyní ovšem rivaly, plavčíka Důru, majora ve výslužbě Huga a kanovníka Rocha. Všichni tři se pokoušejí získat Aninu přízeň a všichni tři ve svých snahách ztroskotají. Po třech dnech a třech pokusech o románek Arnoštkova společnost odjíždí, přátelé se opět scházejí a městečko se vrací do dřívějšího stereotypu. Novela je charakteristická jazykovou vytříbeností (neobvyklé metafory, složitá souvětí, archaizující jazyk). Téma cirkusu a varieté je blízké poetismu.

Markéta Lazarová

je historický román z období středověku, baladický příběh plný lásky. Markéta následuje svého vyvoleného (lupič) a neopouští ho ani při popravě.

Konec starých časů

V tomto románu zavítá na jihočeský statek na poč. 20. let pro místní obyvatele zcela neznámá postava ruského emigranta Megalrogova. Tento hrdina je jakýsi moderní baron Prášil.

Obrazy z dějin národu českého

je beletristické zpracování naší národní minulosti. V osudové pomnichovské době mělo posilovat národní sebevědomí.

Ivan Olbracht

je zařazován mezi levicově orientované spisovatele, avšak pro nesouhlas s bolševizací strany po vzoru ruských komunistů byl r. 1929 z řad komunistů vyloučen. Dlouho bylo Olbrachtovo jméno spojováno s literárním škvárem, románem *Anna proletářka*, který byl literární kritikou po roce 1948 nadhodnocen a prezentován jako povinná četba.

Olbracht našel obrovský zdroj inspirace v panenském kraji Zakarpátí, do literatury vnesl problematiku židovství. Sám jezdil pravidelně do místní Koločavy.

Nikola Šuhaj loupežník

je román, který námětově čerpá z Podkarpatské Rusi. Jde o propojení legendy (lidový mýtus o loupežníkovi, který bohatým bral a chudým dával) se skutečným příběhem vojenského zběha z 1. světové války. Nikola, pronásledovaný četníky, přichází do rodné Koločavy za svou milou Eržikou. Je však okolnostmi nucen skrývat se a loupit. V povědomí lidí je hrdinou. Navíc má nadpřirozenou schopnost (nezranitelnost): všechny střely minou cíl. Nakonec je Nikola zabit zradou svých „kamarádů“ (sekyrou).

Toto téma bylo zpracováno divadlem Husa na Provázku pod názvem *Balada pro banditu*. Text napsal Milan Uhde pod jiným jménem, protože nemohl v té době publikovat, hudbu složil Miloš Štědroň. Velký divácký ohlas měl filmový muzikál *Balada pro banditu* s Ivou Bittovou a Miroslavem Donutílem v hlavních rolích.

Žalář nejtemnější

je psychologický román o policejním úředníkovi, který je vehnán do izolace nešťastným oslepnutím (už samotné povolání ho izolovalo od ostatní společnosti). Mach po svém oslepnutí nevěří, že jeho mladá žena nebude jeho tragédie využívat. Mučí ji chorobnou žárlivostí a sobectvím. Žalářem nejtemnějším tedy není slepota, ale sobectví.

Podivné přátelství herce Jesenia

je román, v němž se na pozadí 1. světové války odehrává příběh dvou herců, kteří jsou po umělecké stránce zcela kontrastními typy. Ukázněný Jiří Jesenius tvoří své postavy po pečlivém studiu, živelný Jan Veselý hraje intuitivně, bez přípravy, ale o to lépe. Vzájemný pocit přátelství a vědomí sounáležitosti jsou tak silné, že v době, kdy na frontě umírá Veselý, Jesenius páchá sebevraždu, ale padají ze stěny těžké

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

hodiny a přeruší jeho počínání. Jesenius se poté ujímá Veselého ženy a dítěte, v němž Veselého život pokračuje. Jesenius po příteli Veselém „dědí“ i herecký talent.

Golet v údolí

je povídková kniha o světě ortodoxních Židů v Podkarpatské Rusi. Jejich celoživotním přáním je žít nebo alespoň umřít a být pochován v Izraeli. Všechno ostatní je pro ně golet (= vyhnanství, židovská osada). V povídce *O smutných očích Hany Karadžičové* se hrdinka provdá za židovského bezvěrce, a když s ním odchází z rodné vesnice, zjišťuje že rodiče a známí za ni slouží mši jako za zemřelou.

Anna proletářka

je Olbrachtův umělecký „úlet“. Tento socialistickorealistický román zachycuje příběh venkovského děvčete, které přichází do Prahy sloužit revoluci. Pomalu se pod vlivem přítele Toníka proměňuje v uvědomělou komunistickou bojovnici. Velmi naivně působí vzájemné pojmenování obou manželů, říkají si „soudružko Anno“ a „soudruhu Toníku“.

Marie Majerová

Nezakrývaný politický podtext knih (socialistický realismus) ji vynesl na určitou chvíli do literárního nebe. Vstoupila do KSČ, byla redaktorkou Rudého práva a po válce dokonce zneužívala své pozice při určování knižní produkce (selekce jednotlivých autorů).

Siréna

je sociální román. Jedná se o široký obraz vývoje Kladenska od počátků průmyslu v 19. století po 1. světovou válku. Také lze říci, že je to kronika o formování dělnické třídy na Kladensku. To vše na pozadí několika generací rodiny Hudců.

Havířská balada

je volným pokračováním románové kroniky *Siréna*.

Marie Pujmanová

spolu s Majerovou představovaly nerozlučnou dvojici v prezentaci děl socialistického realismu (= umělecký směr, který má své kořeny v bývalém Sovětském svazu a jehož bezprostředním předchůdcem byla tzv. proletářská literatura; mezi jeho typické znaky patřily stranickost, lidovost a typizace).

Lidé na křižovatce, Hra s ohněm a Život proti smrti

je románová trilogie podávající široký obraz české společnosti prvních poválečných let až po hospodářskou krizi.

Karel Poláček

byl pro svůj židovský původ odvléčen do Osvětimi, kde zahynul v plynové komoře. Je vynikající vypravěč, stylista, má nenásilný sklon k inteligentnímu humoru.

Bylo nás pět

je jedna z nejčtenějších knih české literatury. Jedná se o vyprávění epizod pětičlenné klukovské party. Vypravěčem je Petr Bajza, syn místního obchodníka, normální kluk, rošťák, ale poslušný ve vztahu k rodičům. Komicky působí jeho snaha vylíčit klukovské příhody spisovnou češtinou. Jazyk Petra Bajzy neustále míchá přirozené chlapecké vyjadřování s naučenou a nepřirozenou školskou češtinou.

Muži v ofsajdu

je humoristická próza, jež vypravuje o osudech otce a syna Habásků, stoupců žižkovské Viktorky, a pana Načeradce, majitele obchodu s konfekcí, fandy Slávie. Autor vychází z psychologie klubových fanoušků a komické situace vyplývají z jejich vášnivého zaujetí pro fotbal.

Okresní město

je pentalogie (z 5. nedokončeného dílu se našlo jen torzo 60 stránek), ve které autor zobrazil své rodné maloměsto (Rychnov nad Kněžnou) před válkou a během 1. světové války. Město je představováno jako panoptikum figurek, ať již se jedná o prosté vojáky, žebráky, obchodníky či městskou honoraci. Všichni do jednoho vytvářejí zatuchlou atmosféru města, kde lidé nevládnou přirozenou řečí, ale jazyková kliše vládne jimi. Opakováním stereotypních přívlastků, celých vět či dokonce odstavců chtěl autor podtrhnout neměnnost, duševní lenost a myšlenkovou nehybnost života v Rychnově.

Eduard Bass

byl mj. profesionálním kabaretním umělcem (proslulý kabaret Červená sedma).

Cirkus Humberto

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

je román, kterým Bass dosáhl svého literárního vrcholu. Je oslavou českého člověka a jeho píle, tvůrčích schopností a solidarity. Jde o poutavě vyprávěný příběh Vaška, syna jihočeského zedníka, který díky své ctížádosti dělá rychlou kariéru ve slavném cirkusu Humberto, později se stává jeho majitelem. Věrně je zachycen mnohotvárný svět cirkusového prostředí, čemuž napomáhá i cirkusácký slang.

Klapzubova jedenáctka

je moderní pohádka pro mládež o světoznámé fotbalové jedenáctce, kterou tvoří 11 synů českého chalupníka.

Jaroslav Havlíček

je představitelem psychologického románu (= soustřeďuje se na prožívání okolních dějů v nitru postav).

Petrolejové lampy

Hrdinkou příběhu je vitální Štěpka Kiliánová, sice nehezká, ale citově založená dívka, která touží po ukojení svých snů. Touha po dětech a po sňatku ji vžene do manželství s cynickým, zadluženým a vypočítavým bratrancem, u něhož se postupem času projeví pohlavní choroba (syfilis), postupně se rozvíjející v šílenství. Štěpánka se vytouženého mateřství nedočká. Je to silná a tvrdě zkoušená žena, která odvážně čelí vlivu maloměstského prostředí. S mužem zůstává až do jeho smrti v ústavu pro choromyslné.

Neviditelný

je psychopatologický příběh o dědičném šílenství rodiny Hajnů. Ústřední postavou je degenerovaný strýček, který se domnívá, že je neviditelný, a rodina, přistupující na strýčkovu hru, tím trpí.

Josef Knap

je představitelem ruralistické prózy (= vychází z ideálů českého selství, u ruralistů byl dominantní vztah k půdě, vycházeli programově z rozporu mezi městem a venkovem).

Hrdinové Knapových povídek a románů jsou osudově svázáni s rodnou půdou a jakékoliv vytržení z prostředí domova vede ke konfliktům, jako např. v románu

Réva na zdi

František Křelina

U tohoto autora se ruralismus spojoval s katolicismem, jinak jsou v jeho knihách v plné míře uplatněny základní principy ruralismu, především půda a víra jako hlavní zdroje mravní hodnoty člověka.

Hubená léta

je román z tkalcovského prostředí Podještědska, jenž zachycuje osudy dvou mladých lidí, kteří se probíjejí v době hospodářské krize a zachraňují se návratem k půdě na malém pozemku.

Jaroslav Durych

je představitelem katolické prózy. Tato tendence má mnoho shodných rysů s literaturou ruralistickou. Posun je však zřejmý v myšlenkové rovině, kdy všechny autory spojuje především neměnná a hluboká víra v Boha. Velkým zdrojem inspirace je období českého baroka, které se díky katolíkům dostává opět do popředí. (Tribunami katolických autorů byly časopisy *Řád* a *Akord*.)

Bloudění

je román, tzv. *Velká valdštejnská trilogie*. Odehrává se za 30leté války (1618 - 1648) a zachycuje příběh lásky dvou mladých lidí, protestanta Jiřího a katoličky Andělky. Bloudění není jen ve vztahu mezi nimi, ale také ve smyslu hledání cesty k Bohu.

Rekviem

je povídkový triptych, tzv. *Malá valdštejnská trilogie*. Jedná se o tři epizody dokreslující osud Albrechta z Valdštejna, a to po jeho smrti (např. vyzvedávání jeho ostatků). *Rekviem* navozuje temné ovzduší 30leté války.

Jakub Deml

byl katolický kněz. Po 2. světové válce byl vyvolán proces, v němž měl být spisovatel odsouzen za údajnou kolaboraci. Roku 1948 byl Deml pro nedostatek důkazů osvobozen.

Moji přátelé

jsou básně v próze, lyrické oslovování (apostrofy) rostlin – něžnost, pokora, drobná krása.

Tanec smrti a Hrad smrti

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

jsou povídky, jež jsou plné temné gotické fantastičnosti, úzkosti z ohrožení ze smrti. Bytí je v nich neustále negováno smrtí.

Jaroslav Kratochvíl

byl vojákem čs. legií, tudíž představuje legionářskou literaturu (= inspiruje se osudy legionářů).

Prameny

je dvoudílný román, počátek neuskutečněného vícedílného projektu o dramatických událostech během války a revoluce v Rusku.

Další představitelé legionářské literatury viz kapitola 12. Odraz 1. světové války v literatuře – Studijní texty.

Karel Čapek (1890-1938)

je spolu s Karlem Poláčkem, Eduardem Bassem a dalšími spisovateli prezentován jako autor demokratické linie české prózy. Kromě tohoto politologického termínu je spojuje aktivní žurnalistická činnost v Lidových novinách, což byl tisk demokraticky smýšlející populace.

Čapek ostře neodděloval svou tvorbu žurnalistickou od tvorby románové či povídkové. Jako novinář přispěl výrazně k rozvoji fejetonu, sloupku a causerie [kóziř] (např. soubory *Zahradníkův rok*, *Jak se co dělá*, *Měl jsem psa a kočku*, *Italské listy*, *Anglické listy*, *Obrázky z Holandska*, *Výlet do Španěl*). Pro noviny zpracovával i kriminální případy, které posléze vydal jako *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy*. Jsou určeny širokému čtenářskému okruhu a využívají hovorového jazyka.

Básník (ze souboru Povídky z jedné kapsy)

Policejní koncipient dr. Mejzlík vyšetřuje případ, kdy byla na ulici přejeta šedesátiletá opilá žebračka Božena Macháčková a auto v největší rychlosti ujelo. Svědkem nehody byl jakýsi Jaroslav Nerad, básník, ovšem na číslo vozu, jeho barvu ani na řidiče si nepamatuje (byl totiž opilý). K úspěšnému vyřešení případu Mejzlíka dovede Neradova báseň, kterou básník hned po nehodě napsal. Za surreálními představami, které skutečnost vyvolává v podvědomí, se skrývalo číslo vozu: „*labutí šije = 2, řadra = 3, buben a činely = 5*. Byl to vůz číslo 235. Pachatel byl dopaden.

Ve 20. letech Čapek píše především své dramatické a románové utopie. Ve všech se jedná o nějaký převratný vynález a jeho neblahé důsledky pro lidstvo samotné. Čapkovi je jasné, že technický pokrok se ubírá vpřed daleko rychlejším tempem než lidská morálka, a proto varuje před hrozbou zneužití lidských vynálezů (*R.U.R.*, *Továrna na absolutno*, *Věc Makropulos*). Dále viz kapitola 17. Vývoj divadla od jeho počátků do současnosti – Studijní texty.

Krkatit

je román, v němž je řešen problém odpovědnosti člověka za důsledky zneužití vynálezu. Hrdinou je vědec, inženýr Prokop, který objeví třaskavinu, jež by byla schopna zničit celý svět. Třaskavina je mu však odcizena za účelem zneužití. Na konci Prokop potkává staříka, který ho volá ke zodpovědnosti.

Válka s mloky

Tímto románem-fejetonem se Čapek dostal do poněkud jiné roviny než u předešlých utopií. Utopie jako celek je tu povýšena na důrazné varování před hrozcím nebezpečím fašismu. Jedná se tedy o antiutopii. Děj: dochází k objevu velice inteligentních mloků, kteří představují neobyčejně levnou pracovní sílu. Mloci však přerostou lidem přes hlavu, vyzbrojí se a pomocí trhavin ukrajují lidem pevninu, aby získali svůj životní prostor (fašismus). Kniha je zakončena objevem mloka ve vltavské vodě v Praze (varovný signál, že není vyhráno a že si nemůžeme dovolit nevšímat si věcí, které se odehrávají za hranicemi; třebaže nejsme přímořský stát a bezprostřední nebezpečí nehrozí, neznamená to, že podobná situace se nám vyhne).

Čapek byl vyznavačem pragmatismu (= filozofie, podle které je kritériem pravdy zkušenost, praxe jednotlivce. Neexistuje žádná absolutní pravda, pojetí pravdy je relativní). A právě s touto filozofií souvisí Čapkova tzv. noetická trilogie (noetický = poznávací):

Hordubal, Povětroň a Obyčejný život

Dějově samostatné romány spojuje jeden problém, a to možnost poznání druhého člověka. Například v románu *Povětroň* leží v nemocnici umírající člověk, který přežil zřícení letadla. Protože je zcela bez dokladů, tři lidé, jeptiška, jasnovidce a básník, se pokoušejí rekonstruovat jeho osud. Vznikají tak tři verze jednoho lidského života, neboť každý z těch tří vkládá do poznání druhého člověka něco ze své povahy, ze svých zkušeností.

Ve 30. letech Čapek reagoval na fašistickou hrozbu. Jasný protifašistický akcent mají dramata *Bílá nemoc* a *Matka* (viz kapitola 17. Vývoj divadla od jeho počátků do současnosti – Studijní texty)

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Čapek psal i pohádky, např.

Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přivažek nebo Dášeňka čili Život štěněte

Svět pohádek není fantastický nebo vyloženě nadpřirozený. Pohádkové bytosti jsou polidštěny, víly, rusalky a další mají lidské vlastnosti, dokonce s lidmi přirozeně komunikují.